

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАХОДИ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДКВС УКРАЇНИ**SPECIAL CRIMINOLOGICAL AND INDIVIDUAL MEASURES OF THE SUBJECTS OF CRIMINOLOGICAL ACTIVITY OF THE DKV OF UKRAINE**

Спільник С.І., д.ю.н., доцент,
заступник керівника

*Дніпропетровська обласна прокуратура,
професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інститут економіки та права Класичного приватного університету*

У статті доведено, що систему кримінологічних заходів, що вживаються органами та установами ДКВС України складають: соціально-виховні заходи, ресоціалізаційні заходи, заходи сприяння засудженим, які готуються до звільнення, наглядові заходи, запобіжні (профілактичні) заходи, освітні заходи, інформаційно-аналітичні заходи, оперативно-розшукові заходи.

Зокрема, констатовано, що Конституція України у ст. 92 проголосила, що виключно законами України визначається організація і діяльність органів і установ виконання покарань, Законом України оголошується амністія. Таке положення Основного Закону свідчить про важливість належного функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України, структурні підрозділи якої контролюють ступінь втручання держави у права і свободи людини і громадянина, що постійно або тимчасово обмежені за рішенням суду.

Фактично всі тридцять років незалежності Державна кримінально-виконавча служба України функціонує в умовах постійного реформування – успадкована радянська репресивна система виконання покарань до цих пір знаходить своє відлуння у рішеннях ЄСПЛ щодо нелюдських умов тримання засуджених у виправних колоніях та СІЗО. Головним результатом діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України має бути повернення у суспільство громадянина, який не втратив соціальні зв'язки, здоров'я, має всі можливості для нормального життя. Сама ця сукупність заходів аналітичного, координаційного, виховного, запобіжного, контрольного, організаційного, управлінського, наглядового, методичного, інформаційного та освітнього характеру, що вживаються суб'єктами, наділеними державно-владними повноваженнями на спеціально-кримінологічному, індивідуальному, віктимологічному рівнях по відношенню до засуджених осіб та персоналу органів і установ, і є кримінологічною діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ключові слова: кримінологія, кримінально-виконавче право, виконання покарань, злочинність, органи та установи виконання покарань, юридична діяльність, кримінологічна діяльність, кримінологічний моніторинг, запобігання кримінальним правопорушенням.

The article proves that the system of criminological measures used by the bodies and institutions of the SCES of Ukraine consists of: social and educational measures, resocialization measures, measures to assist convicts who are preparing for release, supervisory measures, preventive (preventive) measures, educational measures, informational and analytical measures, operative and search measures.

In particular, it was established that the Constitution of Ukraine in Art. 92 declared that only the laws of Ukraine determine the organization and activity of bodies and institutions for the execution of punishments, amnesty is declared by the Law of Ukraine. This provision of the Basic Law testifies to the importance of the proper functioning of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine, whose structural subdivisions control the degree of state interference in the rights and freedoms of people and citizens, which are permanently or temporarily limited by court decision.

In fact, for all thirty years of independence, the State Criminal Enforcement Service of Ukraine has been functioning under conditions of constant reformation – the inherited Soviet repressive system of execution of punishments is still echoed in the decisions of the ECtHR regarding the inhumane conditions of detention of convicts in correctional colonies and pretrial detention centers. The main result of the activity of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine should be the return to society of a citizen who has not lost social ties, health, and has all the opportunities for a normal life. This very set of measures of an analytical, coordination, educational, preventive, control, organizational, managerial, supervisory, methodical, informational and educational nature, which are used by subjects endowed with state-authority powers at the special criminological, individual, victimological levels in relation to convicted persons and personnel of bodies and institutions, and is a criminological activity of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine.

Key words: criminology, criminal enforcement law, execution of punishments, crime, bodies and institutions of execution of punishments, legal activity, criminological activity, criminological monitoring, prevention of criminal offenses.

Понад тридцять років незалежності Державна кримінально-виконавча служба України функціонує в умовах постійного реформування – успадкована радянська репресивна система виконання покарань до цих пір знаходить своє відлуння у рішеннях ЄСПЛ щодо нелюдських умов тримання засуджених у виправних колоніях та СІЗО. Головним результатом діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України має бути повернення у суспільство громадянина, який не втратив соціальні зв'язки, здоров'я, має всі можливості для нормального життя. Сама ця сукупність заходів аналітичного, координаційного, виховного, запобіжного, контрольного, організаційного, управлінського, наглядового, методичного, інформаційного та освітнього характеру, що вживаються суб'єктами, наділеними державно-владними повноваженнями на спеціально-кримінологічному, індивідуальному, віктимологічному рівнях по відношенню до засуджених осіб та персоналу органів і установ, і є кримінологічною діяльністю Державної кримінально-виконавчої служби України.

Аналіз чинного національного законодавства з питань діяльності органів та установ ДКВС України дає підстави

стверджувати, що при здійсненні вказаними суб'єктами кримінологічної діяльності вживаються наступні спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи.

1. *Соціально-виховні заходи.*

Як стверджує О. Чебененко, соціально-виховна робота містить у собі три основних компоненти: виховні заходи, тобто вплив на духовний і фізичний розвиток засуджених, корекцію їх поведінки з метою досягнення позитивних змін особистості; соціальні заходи, тобто надання засудженим допомоги у вирішенні соціальних проблем, сприяння поновленню і розвитку соціально корисних зв'язків та реінтеграції їх у суспільство; психологічні заходи, тобто надання засудженим психологічної допомоги, зниження психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість [1, с. 99].

Соціально-виховна робота, як зазначається в ст. 123 КВК України, це цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених

прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів. У колоніях проводиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Соціально-виховна робота із засудженими організується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів [2].

До основних методів соціально-виховної роботи із засудженими, на думку О.В. Таволжанського, слід віднести: бесіду, консультування, пояснення, розповідь, лекцію, інструктаж. Саме в них і виявляється така специфічна риса соціально-виховної роботи, як зовнішній вплив на засуджених. Серед трьох основних форм соціально-виховної роботи із засудженими – індивідуальної, масової та групової – найбільш широке застосування отримала саме групова форма [3, с. 118-119].

Як слушно наголошує К.А. Калашнікова, в процесі здійснення соціально-виховного впливу на засуджених за допомогою існуючого формалізованого оціночного інструменту, що допомагає встановити причини й умови, які сприяли скоєнню злочину, вирішити питання про те, чи слід уживати будь-яких заходів для попередження вчинення нового злочину, здійснити оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, орган пробації за затвердженою шкалою градації визначає зв'язок рівня ризику вчинення повторного кримінального правопорушення з тим чи іншим фактором, серед яких: житло, освіта, робота, матеріальне становище, контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, вживання алкоголю, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, стосунки у суспільстві, стосунки з рідними та близькими, ставлення до правопорушення, готовність до змін [4, с. 176-177].

2. Ресоціалізаційні заходи.

Ресоціалізація, як впливає з положень Кримінально-виконавчого кодексу України, свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загально-прийнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого. Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [5].

І. С. Яковець розглядає ресоціалізацію як своєрідний феномен, що має три прояви: як процес, результат і конкретні заходи, націлені на досягнення позитивного результату [6, с. 253].

О. Осауленко під ресоціалізацію пропонує розуміти процес формування в особи позитивних рис та якостей, які сприяють поважному ставленню до людини, суспільства, праці, норм моралі, звичаїв, традицій і стимулюють правослухняну поведінку, тобто ресоціалізація в такому розумінні є своєрідним змістом процесу виправлення [7, с. 60-161].

3. *Заходи сприяння засудженим, які готуються до звільнення.*

Уповноважений орган з питань пробації спільно з адміністрацією установи виконання покарань не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організовує здійснення заходів щодо сприяння засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони

здоров'я (за потреби), працевлаштуванні після звільнення працездатних осіб. В установах виконання покарань організуються курси підготовки засуджених до звільнення (ч. 1 та 2 ст. 156 КВК України) [5].

4. Наглядові заходи.

Нагляд за засудженими є системою заходів, спрямованих на забезпечення відбування та виконання кримінальних покарань у виді обмеження та позбавлення, довічного позбавлення волі та арешту шляхом цілодобового і постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених та безпеки персоналу установ виконання покарань [8].

Під час здійснення нагляду при виконанні судових рішень, що набрали законної сили, законів про амністію, актів про помилування уповноважений орган з питань пробації здійснює такі дії:

- веде облік засуджених осіб; викликає засуджених осіб до органу пробації; роз'яснює засудженим особам порядок та умови відбування покарання; здійснює контроль за виконанням засудженою особою обов'язків, встановлених законом та покладених на неї судом;

- відвідує засуджену особу за місцем проживання у разі необхідності, з метою забезпечення контролю за поведінкою та способом життя; здійснює оцінку ризиків вчинення кримінальних правопорушень (за окремою методикою);

- здійснює ознайомлювальні, попереджувальні бесіди з батьками неповнолітніх, їх законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення кримінального правопорушення; проводить індивідуально-профілактичні бесіди із засудженими особами;

- уживає заходів щодо недопущення, а в разі настання – до негайного припинення порушень вимог судових рішень; організовує першочергові заходи з виявлення засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме;

- щокварталу надсилає до підрозділів інформаційної підтримки та координації поліції територіальних органів поліції запити з метою з'ясування випадків учинення засудженими особами нових кримінальних правопорушень, а також з'ясування випадків учинення засудженими особами адміністративних правопорушень [10].

5. Запобіжні (профілактичні) заходи.

З метою підтримання належного правопорядку в установах виконання покарань, попередження кримінальних або інших правопорушень серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень.

Виявлення та постановка на профілактичний облік засуджених, які вчинили правопорушення або мають намір їх вчинити, здійснюються працівниками оперативного підрозділу шляхом досконалого вивчення матеріалів особових справ засуджених, перевірки відомостей щодо їх поведінки в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, лікарняних закладах, закладах охорони здоров'я тощо, документації, у якій фіксуються порушення режиму, перегляду кореспонденції, а також інформації працівників підрозділів соціально-виховної та психологічної роботи та нагляду і безпеки. Індивідуальна профілактична робота із засудженими, які перебувають на профілактичних обліках, здійснюється цілеспрямовано, планомірно, диференційовано з урахуванням особистості правопорушника, характеру і ступеня його соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і заходів впливу [11].

6. Освітні заходи.

Засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загально-

освітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Для засуджених, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві. Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених заохочується і враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення [5].

Як слушно з цього приводу зазначає К.І. Василенко, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання посідає значне місце у виховному впливі та у виправленні і ресоціалізації засуджених у виправних колоніях. Воно: а) впливає на цих осіб; сприяє розвитку моральних цінностей; розширює поле їх колективної діяльності та спілкування; б) успіхи в навчальній діяльності підвищують соціальний престиж засуджених; зміцнюють їхнє положення в колективі, сприяє самоствердженню суспільно корисними засобами та способами; в) у ході навчання засуджені вступають у взаємодію не тільки з певною сукупністю фактів, відомостей у вигляді теорій, законів, правил і таке інше, але й з організатором цього процесу – вчителем, а також з іншими засудженими; г) у процесі цієї взаємодії встановлюються емоційні та психологічні контакти, що є джерелом формування колективних взаємин і спілкування між ними; д) у результаті, засуджені не просто здобувають нові знання, але й збагачують досвід колективної діяльності, вступають у нові взаємодії з навколишньою діяльністю [12, с. 203], а в кінцевому результаті – знижують вірогідність вчинення засудженими нових злочинів та підвищують рівень сприйняття ними виховно-ресоціалізаційного впливу з боку визначених у законі суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності в місцях позбавлення волі [13, с. 202-205].

7. Інформаційно-аналітичні заходи.

Інформаційно-аналітична діяльність, як наголошують В.Л. Грохольський та В.А. Деркач, забезпечує: а) вивчення причин і умов, що сприяють проявам злочинності, і осіб від яких слід очікувати вчинення злочинів, учасників і лідерів злочинних формувань; б) одержання й аналіз оперативної інформації про процеси і тенденції, що відбуваються в злочинному середовищі, концентрацію такої інформації в електронних масивах і використання для проведення слідчих (розшукових) і адміністративних заходів відносно таких осіб; в) організацію системи інформаційного обміну з іншими правоохоронними і контролюючими органами, здійснення заходів щодо забезпечення підрозділів кримінальної поліції обґрунтованою і достовірною інформацією з метою попередження злочинів, виявлення і притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють злочини, знешкодження організованих злочинних формувань; г) виявлення й оцінку проблем, що виникають у практичній

діяльності; д) вироблення оптимальних варіантів управлінських рішень по окремим проблемам і заходів щодо їх вирішення; е) прогнозування кінцевих результатів намічених заходів [14].

Зміст інформаційно-аналітичної роботи у сфері протидії злочинам полягає у: 1) накопиченні, узагальненні та аналізі інформації, що надходить до правоохоронних структур від громадян, органів державного управління місцевого самоврядування, організацій і громадських об'єднань, інших джерел про те, що відбувається на обслуговуваній території, зокрема про криміногенні соціально-політичні, економічні, демографічні та інші процеси; 2) комплексному аналізі інформації з проблем протидії злочинності; 3) організації проведення соціологічних і кримінологічних досліджень; 4) прогнозуванні тенденцій і процесів у сфері протидії злочинності; 5) підготовці інформаційно-аналітичних і довідкових матеріалів, даних про основні результати роботи підрозділів, висновків щодо оцінки оперативної обстановки на обслуговуваній території для керівника підрозділу служби або з метою надсилання до відповідних інстанцій; 6) формуванні довідково-інформаційного фонду для задоволення службових потреб підрозділу [15, с. 103-104].

Метою інформаційно-аналітичної роботи є: а) забезпечення системного моніторингу стану криміногенної ситуації і результатів оперативно-службової діяльності; б) суттєве підвищення якісного захисту інтересів держави за допомогою поглибленого аналізу та прогнозів подальшого розвитку криміногенних чинників з метою розроблення виважених управлінських рішень; в) систематичне інформування органів влади, управління та керівництва держави про фактичний стан криміногенної ситуації, результати боротьби зі злочинністю і тенденції її розвитку; г) підготовка обґрунтованих пропозицій щодо розроблення нових законодавчих актів, внесення змін і доповнень до нормативно-правової бази з питань оперативно-службової діяльності [16, с. 139-140].

8. *Оперативно-розшукові заходи*, основним завданням яких є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; попередження і виявлення кримінальних правопорушень, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні кримінальних правопорушень [5].

Отже, систему кримінологічних заходів, що вживаються органами та установами ДКВС України складають: соціально-виховні заходи, ресоціалізаційні заходи, заходи сприяння засудженим, які готуються до звільнення, наглядові заходи, запобіжні (профілактичні) заходи, освітні заходи, інформаційно-аналітичні заходи, оперативно-розшукові заходи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чебоненко С.О. Концептуальні підходи та наукове забезпечення процесу реформування кримінально-виконавчої системи. Вища школа: проблеми, пошуки, тенденції : матеріали наук.– метод. семінару. Чернігів: Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, 2002. С. 98–105.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Таволжанський О.В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : монографія / за ред. проф. В. В. Голіни і доц. Л. П. Оніки. Харків : Право, 2015. 192 с.
4. Калашнікова К. А. Сутність соціально-виховного впливу на засуджених органами пробації. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2018 / № 3(5). С. 171-179.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
6. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.
7. Осауленко О. Диференціація та індивідуалізація виконання кримінальних покарань у виді позбавлення волі. *Проблеми пенітенціарної теорії та практики*. 2002. № 7. 59-64 с.
8. Шаблістий В.В. Поняття інтересу в кримінальному праві України: постановка проблеми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94). «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 175–180.

9. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>
10. Рекомендації щодо деяких положень здійснення наглядових та соціально-виховних заходів до осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Міністерство юстиції України. URL: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Metodichni-rekomendacii-.pdf>
11. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>
12. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монограф. / за заг. ред. А.Х. Степанюка. Харків: Кроссруд, 2011. 323 с. (С. 203)
13. Василенко К.І. Загальноосвітнє та професійно-технічне навчання як фактори виправлення та ресоціалізації засуджених у виправних колоніях середнього рівня безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 1-2. С. 202-205.
14. Грохольський В. Л., Деркач В.А. Аналіз та прогнозування криміногенної ситуації підрозділами кримінальної поліції України <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1390/1.pdf>
15. Пчолкін В.Д., Крайній В.П. Використання інформаційних масивів для викриття економічних. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. Львів, 1998. Вип. № 1. С. 101–108.
16. Гула Л., Доліновський Ю. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів у протидії злочинам у сфері економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. № 906 (20). С. 136–141.